

סוגיה ה: איסור טלטול כדרך חול

רקע

בסוגייתנו שני נושאים:

- א. שחיטת בהמה מסוכנת. ב. איסור טלטול כדרך חול.
- הדין הראשון נידון במסכת פסחים. הדין השני נידון במספר סוגיות במסכת ביצה.

מקורות

- א. כה-כה: "מתני' בהמה מסוכנת לא ישחוט... ואמרי לה משום דוחקא דצבורא"
- ב. פסחים מו: "איתמר האופה מיום טוב לחול... ואי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה" מיוחס לשטיה מקובצת ד"ה מתני' בהמה מסוכנת
- ג. תוס' ד"ה שאני רי"ף יד. באלפס, "גמ' ת"ר אין הסומא... היו רבים צריכין לו מותר" ר"ן ד"ה מתני' בהמה, גמ' ת"ר, ואין רא"ש סי' ה
- רשב"א ד"ה שאני ילתא
- רא"ה ד"ה מאי שלא יכתף מיוחס לשטיה מקובצת ד"ה אם היו רבים צריכין לו מותר
- רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ה הל' א, ג, ה
- ד. שו"ע סי' תקכב סע' א-ג ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק א, ד]

ש י ט ה מ ק ו ב צ ת ד"ה מ ת נ י' ב ה מ ה מ ס ו כ נ ת

מתני' בהמה מסוכנת לא ישחוט כו' לאכול הימנה כזית. פירוש אף על גב דלא אכיל כיון שיש שהות ביום לאכול כזית שרי. ולמאן דאית ליה הואיל. ואף על גב דלא שרי לכתחלה [מכל מקום] כיון דלית בה אלא איסורא דרבנן הכא משום הפסד ממונו התירו לכתחלה. ומכאן ראייה דכל היכא דאמרין הואיל שרי מדאורייתא. ואפילו למאן דלית ליה הואיל אוקימנא לה למתניתין התם פרק אלו עוברין דכיון דגמר [בדעתו] לאכול אף על גב דמימליך ולא אכיל שרי כדאמרין אם הותר הותר לשבת. והוא הדין דאם הניח כל סעודתו לשבת דשרי הואיל ועל דעת יום טוב עשאה.

ר ש ב"א ד"ה שאני ילתא

שאני ילתא דבעיתא. וא"ת והא אסיקנא לעיל בברייתא אחד האיש ואחד האשה ולא שרינן לאשה משום דבעיתא. וי"ל דילתא שאני דאשה חשובה ובתו של ריש גלותא היתה ורבים היו צריכין לה ושרו לה משום דבעיתא מה שאין כן באיש דאע"ג דרבים צריכים לו לא שרינן ליה דלא בעית אלא א"כ כמרימר ומר זוטרא משום דוחקא דצבורא ורבים צריכים להם.

שיטה מקובצת ד"ה אם היו רבים צריכין לו
אם היו רבים צריכין לו מותר. פירוש מטעם מתוך שהרי יש בו צורך יום טוב.

רא"ה ד"ה מאי שלא יכתף
מאי שלא יכתף אמר רב יוסף בריה דרבא באלונקי. איני והא רב נחמן שרא ליה לילתא למיפק
באלונקי, שאני לילתא דבעיתא. פירוש והיתה איסטניסה ודרכה כן בחול ולפיכך מותר לה לצאת
בכסא אף בלא רבים צריכין לה וכאמרין בירושלמי מוציאין האיסטניסים בכסא לפי שדרכן בחול,
אבל שאר בני אדם מכיון שאין דרכן כן בחול אסור אם לא לצורך הרבים למהר להשלים צרכן.

הסבר הסוגיה

"בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי רבי
עקיבא אומר אפילו כזית חי מבית טביחתה". [משנה כה.]

נחלקו רבנן ורבי עקיבא מתי מותר לשחוט בהמה מסוכנת, רבנן מתירים רק אם יש שהות
ביום לאכול ממנה כזית צלי, ורבי עקיבא מתיר אפילו יש שהות לכזית בשר חי בלבד. ברור
שמותר לרוצה לאכול כזית בשר חי לשחוט בהמה ביום טוב, מחלוקת רבנן ורבי עקיבא היא
באדם שאינו מעוניין באכילת הבשר, ורצונו להציל את הבהמה בלבד. רבנן סוברים שרק
היכולת לאכול כזית בשר צלי, כדרך שבני אדם רגילים לאכול, מתירה שחיטת הבהמה, ורבי
עקיבא סובר שאף היכולת לאכול בשר חי מתירה שחיטת הבהמה.

המשנה אינה אומרת שמותר לשחוט אם "יאכל ממנה כזית צלי", אלא אם "יש שהות
ביום לאכול ממנה כזית צלי", משמע שאינו צריך לאכול כזית בשר בפועל, ומספיק שיש לו
אפשרות לאוכלו. רבה [פסחים מו:] מפרש את המשנה בצורה זו, ומוכיח ממנה את דין
"הואיל".

רב חסדא, שאינו סובר דין "הואיל" ולדעתו המבשל מיום טוב לחול לוקה, מפרש את
המשנה ש"משום הפסד ממון גמר בלבו לאכול כזית, ואי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה".
הסברו של רב חסדא אינו מובן, אם גמר בלבו לאכול כזית ואכלו, מדוע צריכים להפסד
ממון, והרי מותר לכל אחד לשחוט בהמה ולאכול ממנה כזית צלי? וכן קשה, מדוע רבנן
חולקים על רבי עקיבא, וכי אסור לאדם לשחוט בהמה כדי לאכול ממנה כזית בשר חי? !
מפירושו של רש"י [שם ד"ה משום הפסד ממון] משמע שאסור לאדם המעוניין לשחוט
בהמתו ואינו מעוניין באכילתה, לשחוט אותה ולאכול ממנה כזית בשר כדי להתיר שחיטתה.
שחיטה זו אינה שחיטה לצורך יום טוב אלא לצורך חול, ולכן אסורה. הפסד ממון אונס
אותו לרצות באכילת הבשר, "והוי ליה כצריך לכזית ביום טוב".

ממשנתו ומהגמ' במסכת פסחים מוכח שלמרות שלדעת רבה אסור לבשל כדי לאכול
ביום חול, מותר משום הפסד ממון, לשחוט בהמה, שיש שהות לאכול ממנה כזית צלי,
ולאוכלה ביום חול. מוכיח מכאן המיוחס לשיטה מקובצת [ד"ה מתניתין בהמה] שדין "הואיל"

מתיר את האיסור מדאורייתא, ואסור לבשל ליום חול מדרבנן בלבד. כיוון שאסור לבשל ליום חול מדרבנן, הקלו חכמים בבהמה מסוכנת משום הפסד ממון.

לעיל ראינו את שיטת הרי"ד שדין "הואיל" אינו מתיר איסור תורה, אלא רק מבטל את המלקות. מלשון הרמב"ם [פ"א הט"ו] משמע שהוא מסכים להבנה זו. לשון הרמב"ם בסוגייתנו מבססת הבנה זו. הרמב"ם [פ"א הי"ב] פוסק: "מי שהיתה לו בהמה מסוכנת לא ישחוט אותה ביום טוב אלא אם כן יודע שיכול לאכול ממנה כזית צלי מבעוד יום, כדי שלא ישחוט ביום טוב מה שיאכל בחול וכן כל כיוצא בזה". הרמב"ם משנה את לשון "יש שהות ביום לאכול" שבמשנה, בלשון "יודע שיכול לאכול", כדי להדגיש שלא מספיקה אפשרות לאכול, אלא מותר רק כשאוכל בפועל. הרמב"ם חוזר ומדגיש דין זה וכותב: "כדי שלא ישחוט ביום טוב מה שיאכל בחול", אסור בכל מקרה, אף במקום שיש הפסד ממון, לשחוט ביום טוב ולאכול הבשר בחול.

"תנו רבנן אין הסומא יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו ואין יוצאין בכסא אחד האיש ואחד האשה".
[ברייטא כה:]

המשנה אוסרת לטלטל בהמה במוט ובמוטה, כדרך שמטלטל בחול, אלא מביאה בידו אברים אברים. הגמ' מביאה ברייתא המרחיבה את איסור טלטול כדרך הטלטול בחול על מקרים נוספים. הברייטא אוסרת לסומא לצאת במקלו, לרועה לצאת בתרמילו, ואסור להוציא איש ואשה על גבי כסא. רבי יהושע מתיר להוציא בכסא אדם שרבים צריכים לו. בהמשך הסוגיה מתיר רבי אמי להוציא בכסא, ובלבד שלא יכתף, ואם יש לו ביעתותא או שיש דוחקא דצוברא מותר אפילו לכתף.

רש"י [ד"ה ואין יוצאין בכסא] מפרש את המושג "לצאת בכסא": "שטוענין אותם בני אדם והם יושבין בקתדרא". לדעתו "יוצאים בכסא" ו"כתוף" מושגים מקבילים, ששניהם מתארים נשיאת אדם בכסאו, הראשון מתאר נשיאת הכסא ביד, והשני מתאר נשיאת הכסא על הזרועות הנשענות על הכתפיים. הרמב"ם [פ"ה ה"ג] כותב: "ואיש שהיו רבים צריכים לו יוצאין בכסא אחריו", מבאר הבית יוסף [סי' תקכ"ד ונראה] שהרמב"ם מפרש "יוצאים בכסא", שמוציאים לו כסא שיוכל לשבת עליו במקום שירצה". לדעתו "יוצאים בכסא" ו"כתוף" הם שני מושגים שונים.

פשטות מסקנת הסוגיה, שמותר להוציא בכסא רק אדם שהרבים צריכים לו, וגם לו אסור לכתף אלא אם מפחד ליפול, או כדי שלא להטריח את הציבור. כך מפרשים התוס' [ד"ה שאני] והרשב"א [ד"ה שאני ילחא], ולדעתם ההיתר לכתף את ילחא בתו של ריש גלותא מוכיח שרבים היו צריכים לה. הרא"ה [ד"ה מאי שלא יכתף] חולק ולדעתו ילחא היתה איסטניסית, ומותר לכתף איסטניס אף כשאין הרבים צריכים לו. הרא"ה מפרש את הסוגיה כתוס' וכרשב"א, אבל לדעתו "ביעתותא" אינו קשור לרבים צריכים לו. מותר להוציא בכסא כל אדם שרבים צריכים לו, ומותר לכתף כל אדם שיש לו ביעתותא, אפילו כשאין הרבים צריכים לו.

הרי"ף [יד. באלפס] משמיט את האיסור לכתף, והרמב"ם [פ"ה ה"ג] פוסק בפירוש שמוותר לכתף כל אדם שהרבים צריכים לו אפילו שאין לו ביעתותא. מסביר הבית יוסף [סי' תקכב ד"ה ודע] שהאמוראים נחלקו האם מותר לכתף. רבי אמי אוסר לכתף אדם שהרבים צריכים לו, ומתיר רק כשיש לו ביעתותא. אמימר ומר זוטרא מכתפי להו בשבתא, ומסבירה הגמ' שכתפו אותם משום דוחקא דציבורא, ואם כן הם חולקים על רבי אמי, ומתירים לכתף כל אדם שהרבים צריכים לו [הגמ' הביאה הסבר נוסף, שכתפו אותם משום ביעתותא, אבל הם פוסקים שהטעם השני הוא הטעם העיקרי].

את דין "רבים צריכים לו" ניתן להבין באחת משתי דרכים:

- א. צורך הרבים מתיר להוציא בכסא, למרות שהוצאת הכסא היא עובדין דחול.
 - ב. עובדין דחול אינו קבוע, ומשתנה מאדם לאדם. הוצאת אדם שרבים צריכים לו בכסא, אינה עובדין דחול, אלא הולכה טבעית ונורמאלית.
- בין שתי הדרכים הללו יש נפקא מינה גדולה. לפי הדרך הראשונה מותר להוציא רק לצורך הרבים, לפי הדרך השנייה מותר להוציא כל אדם שמוגדר כאדם שרבים צריכים לו, אפילו כשמוציאו לצרכיו הפרטיים.

הר"ן [יד. באלפס ד"ה ואין] מסביר: "דרכן היה להוציא אנשים חשובים בכסא... והוא כעין עובדין דחול וכשרבים צריכים לו לא חיישינן להכי". הרמב"ם [פ"ה ה"ג] פוסק: "ואיש שרבים צריכים לו יוצאין בכסא אחריו". הרמב"ם אינו כותב "כשרבים צריכים לו" אלא "איש שרבים צריכים לו", משמע כדרך השניה.

הרא"ה מחלק בין "רבים צריכים לו" לבין "ביעתותא". "רבים צריכים לו" מתיר עובדין דחול, ו"ביעתותא" של אדם איסטניס אינו מוגדר עובדין דחול, ולכן מותר בכל אדם.

הרמב"ם פותח את פרק ה במשפט: "אף על פי שהותרה הוצאה ביום טוב אפילו שלא לצורך לא ישא משאות גדולות כדרך שהוא עושה בחול". ניתן להבין מדבריו שסוגייתנו קשורה למלאכת הוצאה. הוצאה מרשות לרשות מותרת ביום טוב, אבל הוצאה מרשות לרשות כדרך חול, אסורה. רש"י [ד"ה מכתפי להו] חולק על הבנה זו. רש"י מפרש שמכתפי להו לאמימר ומר זוטרא "בבית המדרש על מקומם", מוכח שלדעתו אף ברשות היחיד אסור להוציא בכסא ולכתף.

סיכום

נחלקו הראשונים בהבנת דין הוצאת אדם בכסא:

תוס' ורשב"א מבינים שהוצאת אדם בכסא אסורה משום עובדין דחול, וצורך הרבים מתירו. גודל ההיתר תלוי בגודל הצורך. אין מוציאים אדם שהרבים אינם צריכים לו, אפילו כשיש לו ביעתותא. מותר להוציא בכסא אדם שרבים צריכים לו, אבל אין לכתפו מפני שבכתפו יש עובדין דחול גדול. אדם שרבים צריכים לו ויש לו ביעתותא או שיש דוחקא דציבורא אינו יכול להסתפק בהוצאה בכסא, ולכן מותר אפילו לכתפו.

הרא"ה סובר שיש שני מקרים שמותר להוציא בכסא: א. צורך הרבים. ב. ביעתותא. צורך הרבים מתיר עובדין דחול, וביעתותא אינו מוגדר עובדין דחול, ומותר לכל איסטניס. הרמב"ם סובר שהוצאה בכסא וכתוף אדם גדול שרבים צריכים לו אינו מוגדר כעובדין דחול, ולכן מותר לאדם גדול שרבים צריכים לו לצאת בכסא ועל כתף אפילו לצרכיו הפרטיים.

הלכה

השו"ע [סי' תקכב סע' ב] פוסק כרי"ף ורמב"ם שמותר לכתף אדם שרבים צריכים לו אף כשאין לו ביעתותא. הט"ז [סק"א] פוסק שאסור רק ברשות הרבים או בכרמלית שהיא דומה לרשות הרבים. את דברי הט"ז ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. האיסור לכתף קשור למלאכת הוצאה, ולכן הוא נאסר רק ברשות הרבים, האסורה בשבת מהתורה, ובכרמלית, שמדרבנן דינה כרשות הרבים.

ב. איסור כיתוף אינו קשור למלאכת הוצאה, אבל עובדין דחול קיים רק כשמכתף בפרהסיא, במקום הילוך הרבים.

נפקא מינה גדולה בין שתי הדרכים הללו לדין שאין לנו רשות הרבים, ובערינו יש עירוב המתיר לטלטל אף בשבת. לפי הדרך הראשונה מותר לסומא לצאת בה במקלו, ומותר להוציא כל אדם בכסא. לפי הדרך השנייה אסור לסומא לצאת במקלו, ומותר להוציא בכסא רק אדם שרבים צריכים לו.